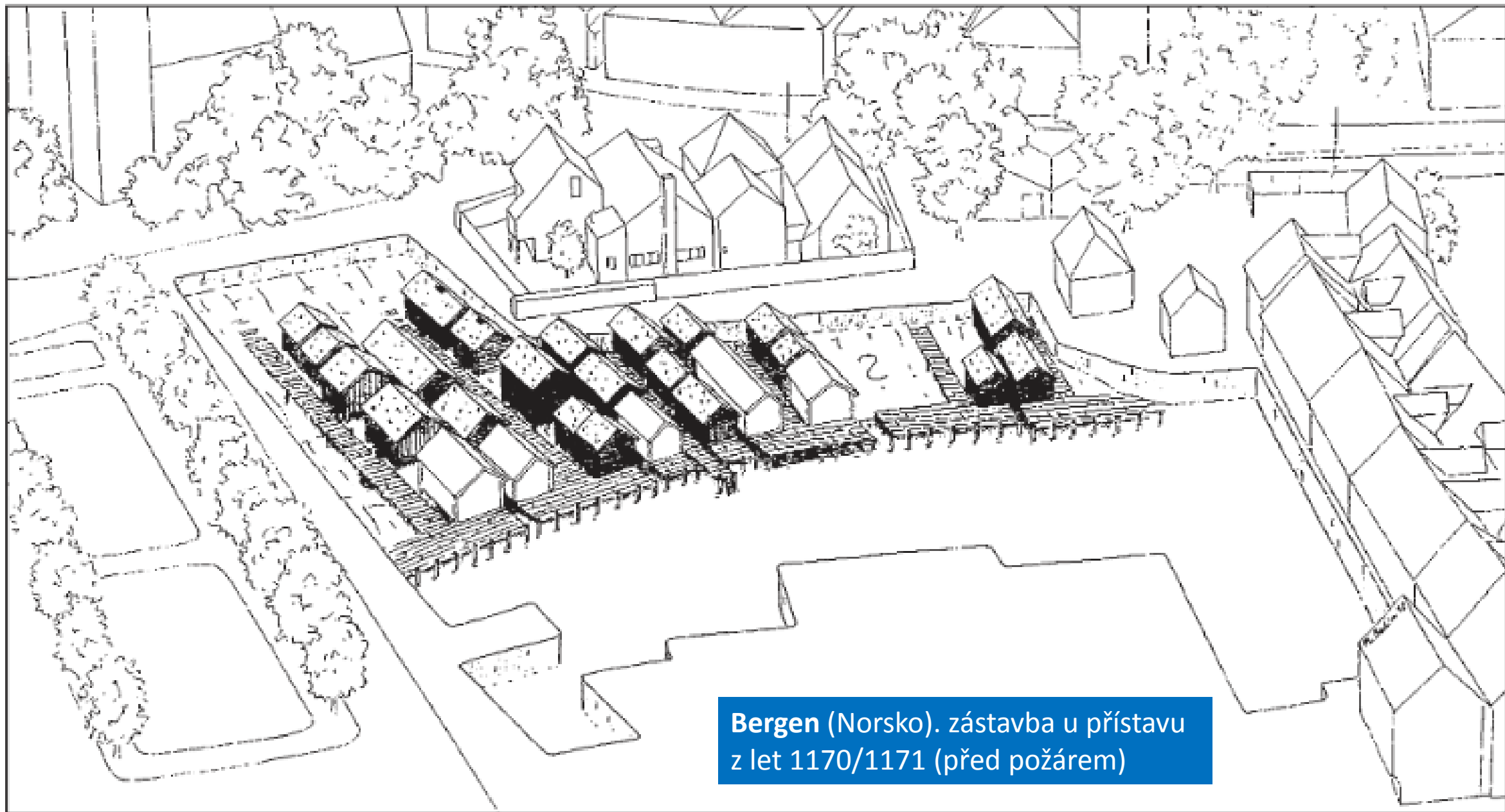

Archeologie středověkého a novověkého města

5. Půdorys, opevnění, parcelace, komunikace a veřejná prostranství.

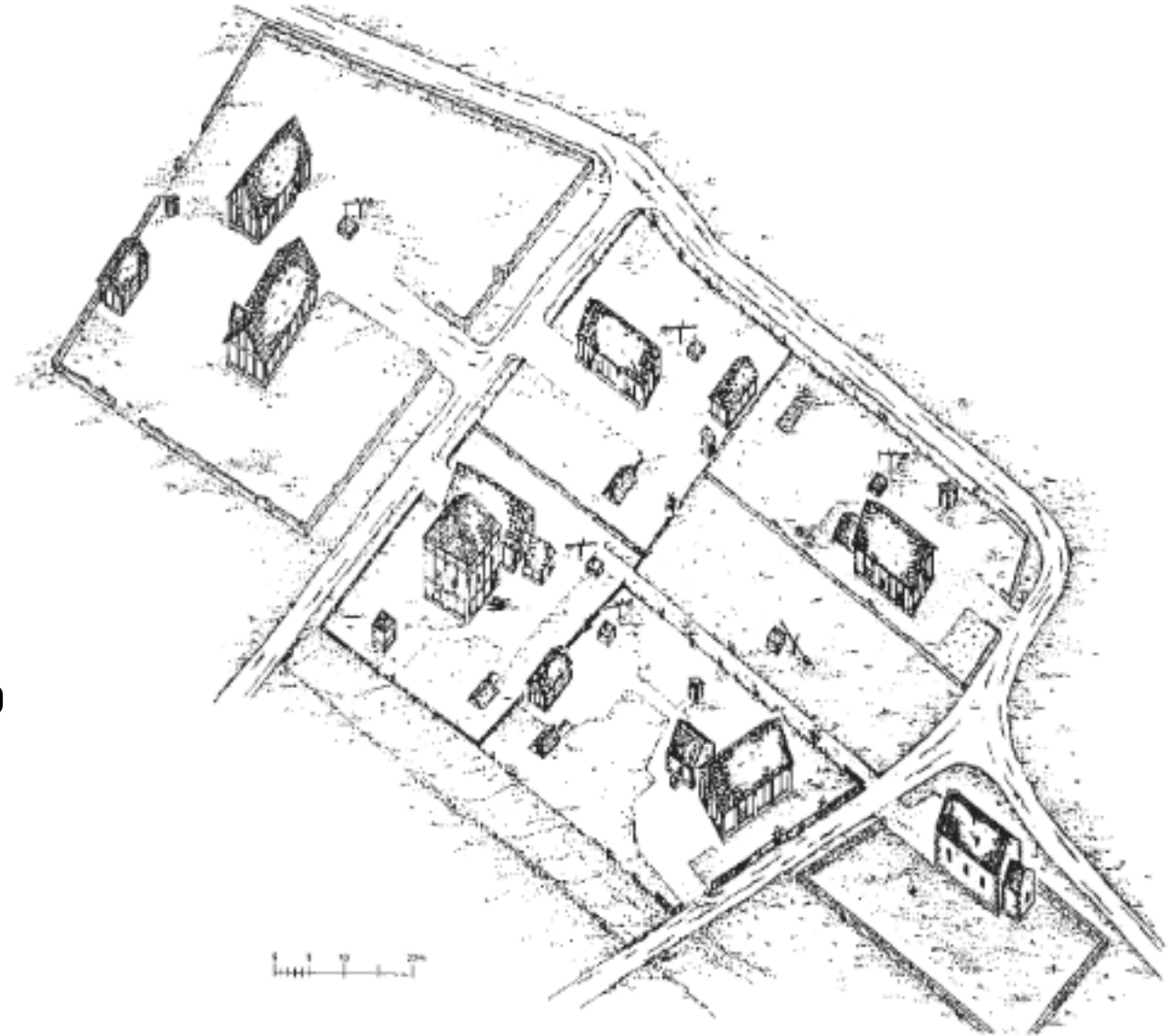
- **Evropa** – počátky pravidelného prostorového členění sídlišť od doby římské; obchodní emporia
- **Vikingská města** – 9./10. stol.: pravidelné struktury městských pozemků (York, Dublin, Waterford)
- **Skandinávská města** – po r. 1100: Bergen, Trondheim, Oslo
- **Západní Evropa** – 11. až 12. stol.: Antverpy, Schleswig, Hamburk (rozptýlené dvorcové uspořádání)
 - 12. stol.: přibývá pravidelnější parcelace: Braunschweig, Göttingen, Münster, Lübeck
- **Polsko** – dobré podmínky pro uchování dřevěných konstrukcí na centrálních lokalitách z 10.–12. stol.
 - Romana Barnycz-Gupieniec** – studovala vývoj a prostorové členění raně středověké „parcelace“
Pomořan, Slezska, Běloruska, Rusi a Skandinávie
 - 11. stol.: počátky zástavby s určitými pravidelnými rysy, obecně 12. stol.
- **Opolí** – před. pol. 11. stol.: částečně pravidelná zástavba s vydřevenou komunikací a přilehlými jednoprostorovými srubovými domy
 - podobně **Přerov** – srubová zástavba s úsekem vydřevené cesty z hradu drženého v ¼ 11. stol. polskou posádkou
 - cesta respektována do konce existence hradu v 1. pol. 13. stol.
 - 12. stol.: zahuštěná zástavba jevila určitou pravidelnost

**Bergen (Norsko). zástavba u přístavu
z let 1170/1171 (před požárem)**

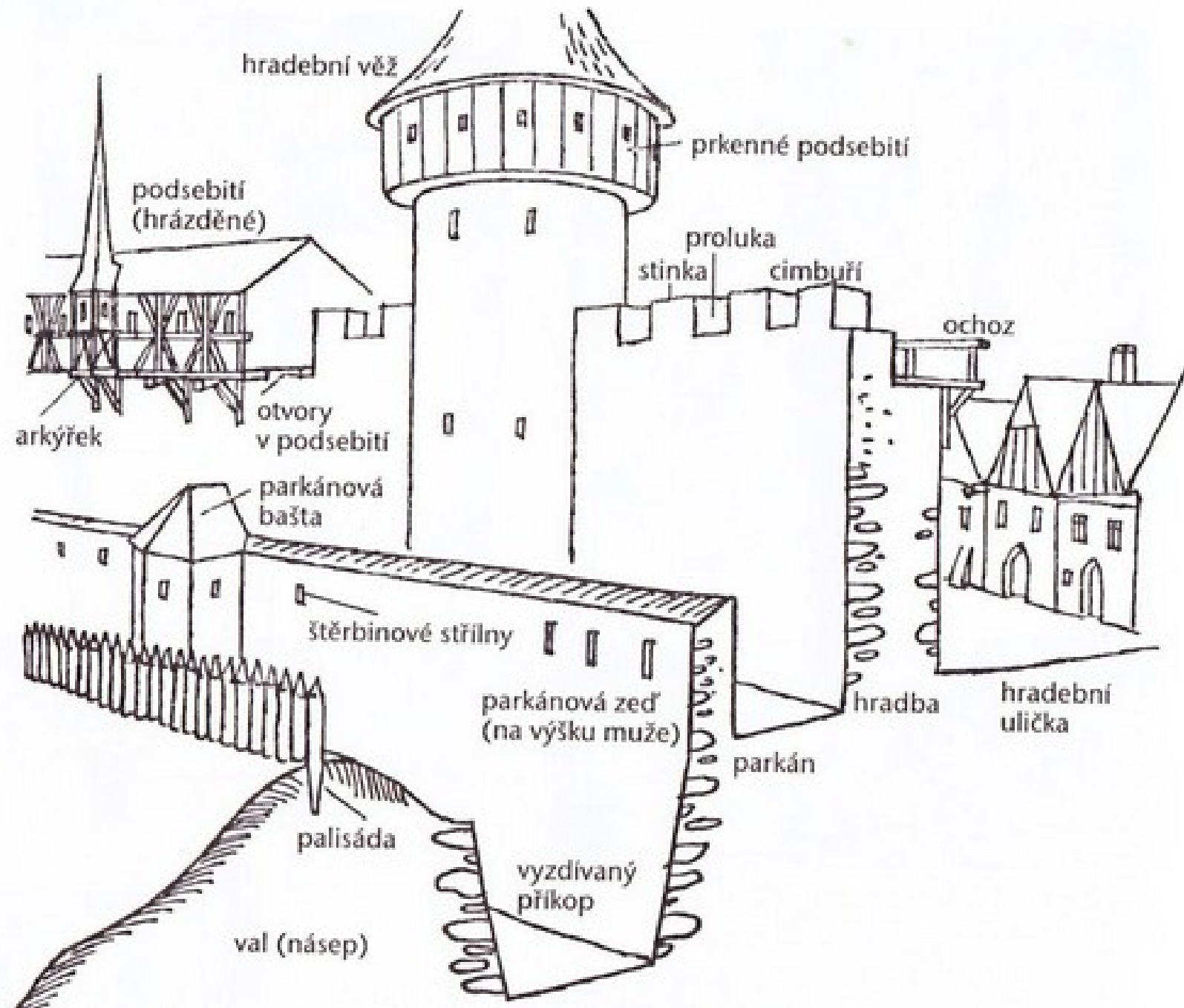
• Lübeck:

- lokován ve dvou etapách: 1147 a 1159
- poměrně velké parcely se postupně dělily
- Fischstrasse:
 - 1. fáze: po pol. 12. stol.: 1:3 (27 × 78 m)
 - 2. fáze: 3/4. 12. stol.: 1:1, 3:4 (7 × 28 m a 23 × 29 m)
dvojnásobné (3 × 49 m a 27 × 50)
- Alfstrasse: po r. 1175: 2 parcely: 1:2 (14 × 27 m)
- Fischstrasse: 3 parcely: 1:3 a 2:3 (2x)
- postup zástavby: pol. 12. stol.: zastavěno 8 % plochy
konec stol.: 45 %

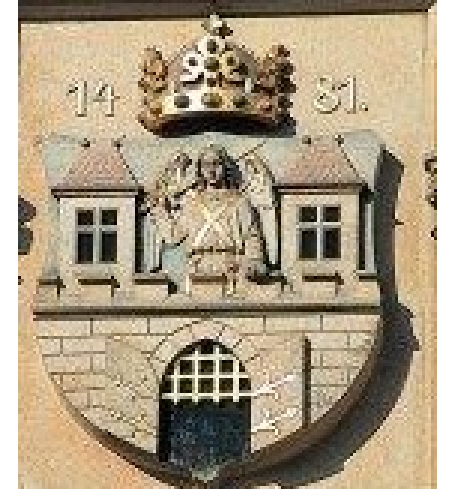
Lübeck (SRN). Alfstrasse–Fischstrasse.
parcelace ve 2. pol. 12. stol.

Opevnění města

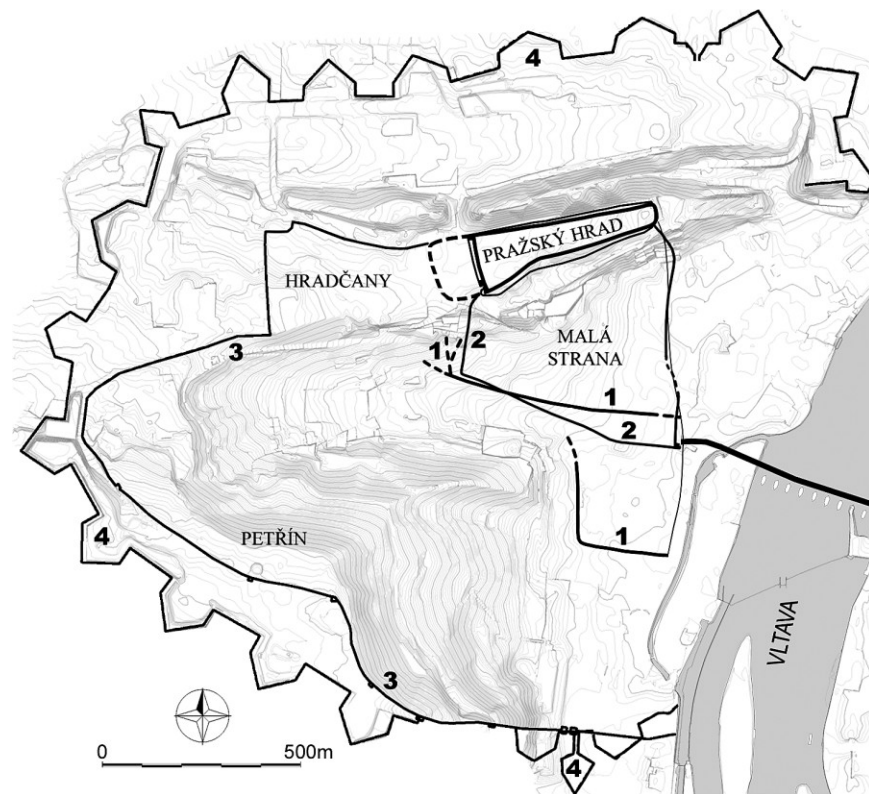

Městské opevnění

- **Jiří Kejř** – „důležitým znakem lokace je spojení momentu prostorového s právním“
- **Urbanistická osnova** – **opevnění:** vymezovalo hranice města („intra“ a „extra musos“)
 - **centrální náměstí:** napojeno na hlavní komunikace a uliční síť
 - **domovní bloky:** s vyměřenými parcelami a zástavbou
- **Opevnění:** hradba – symbol svébytnosti města (v městských znacích)
- **Val a příkop:** Most – 30. léta 13. stol., příkop: š. okolo 10 m, po pol. 13. stol hradby
Praha – Malá strana (Menší Město pražské): 9. stol.: val
pol. 14. stol.: kamenná hradba
 - Staré Město pražské: 1258: dokončena kam. hradba založená Václavem I.
 - Nové Město pražské: 1348–50: Karel IV. stavba kamenné hradby v. 10 m, síla 180–240 cm
4 brány: Horská – výzkum 2021 Archaia Praha
- **Palisáda:** Kutná Hora – 1304: původně ohrazena ploty, pak kamenná hradba
- **Kamenná hradba:** 13. stol.: zeměpanská města
14. a 15. stol.: poddanská města

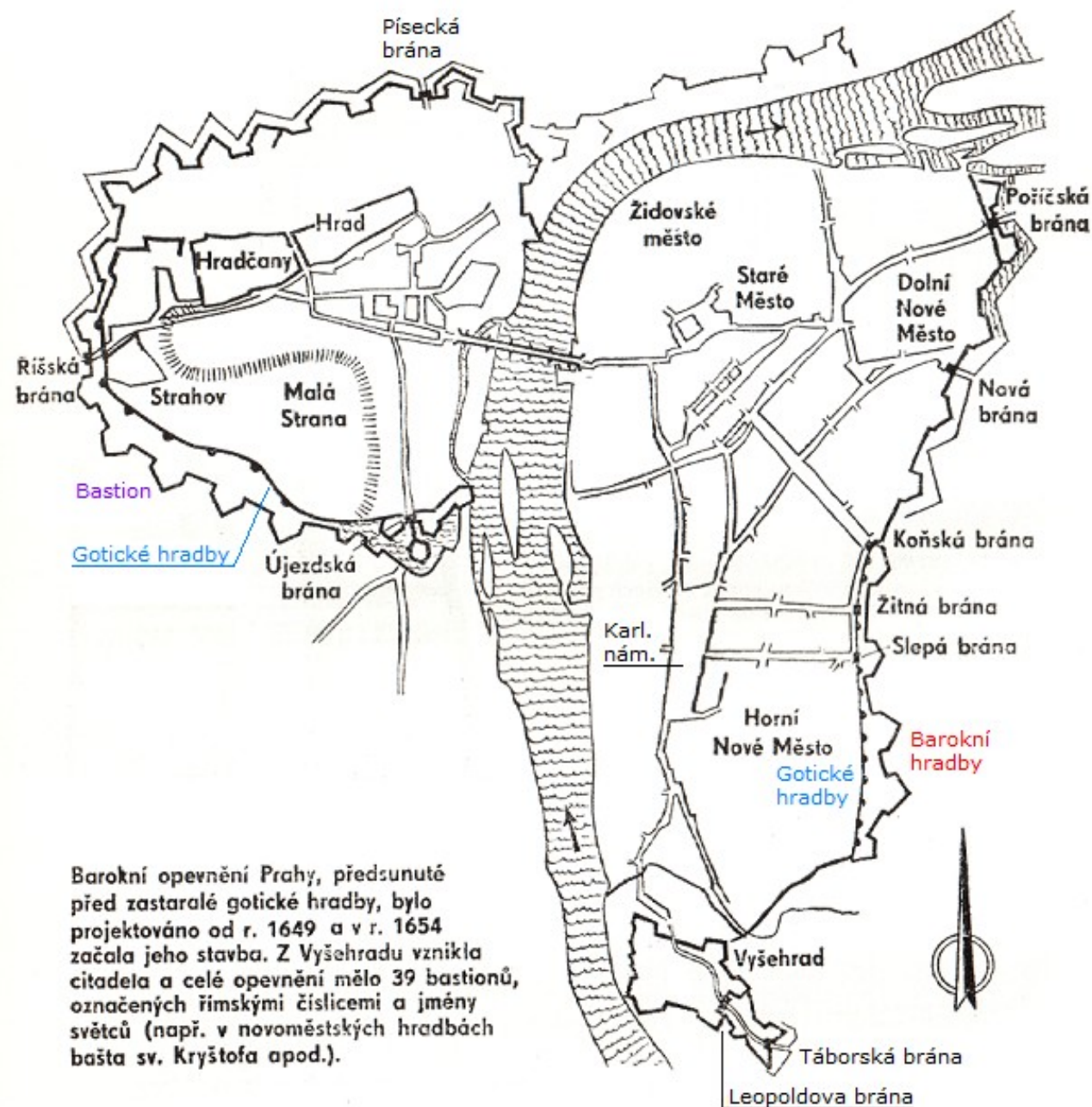

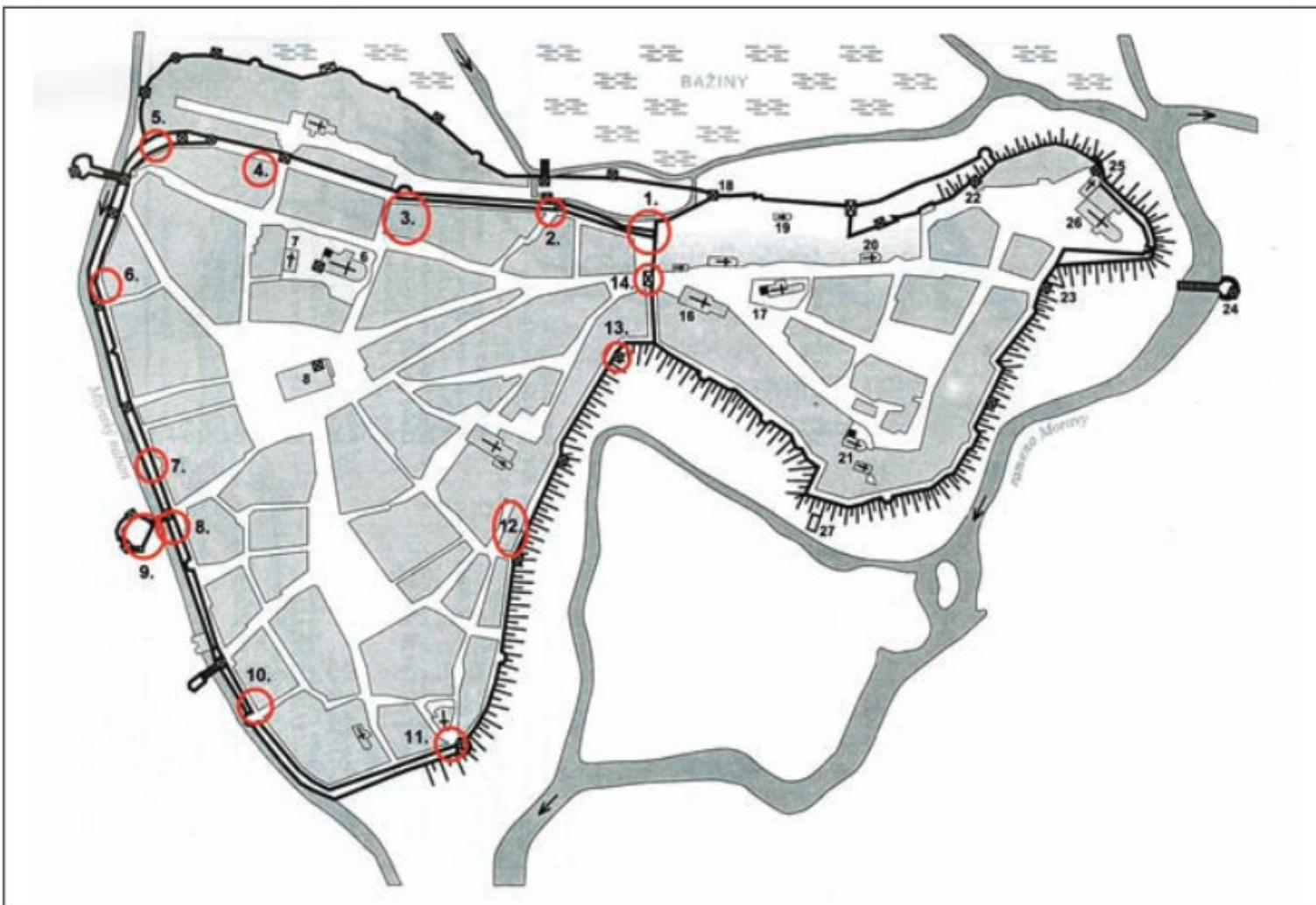
Znak Domažlic

Praha-Malá Strana: levobřežní část Pražské kotliny:

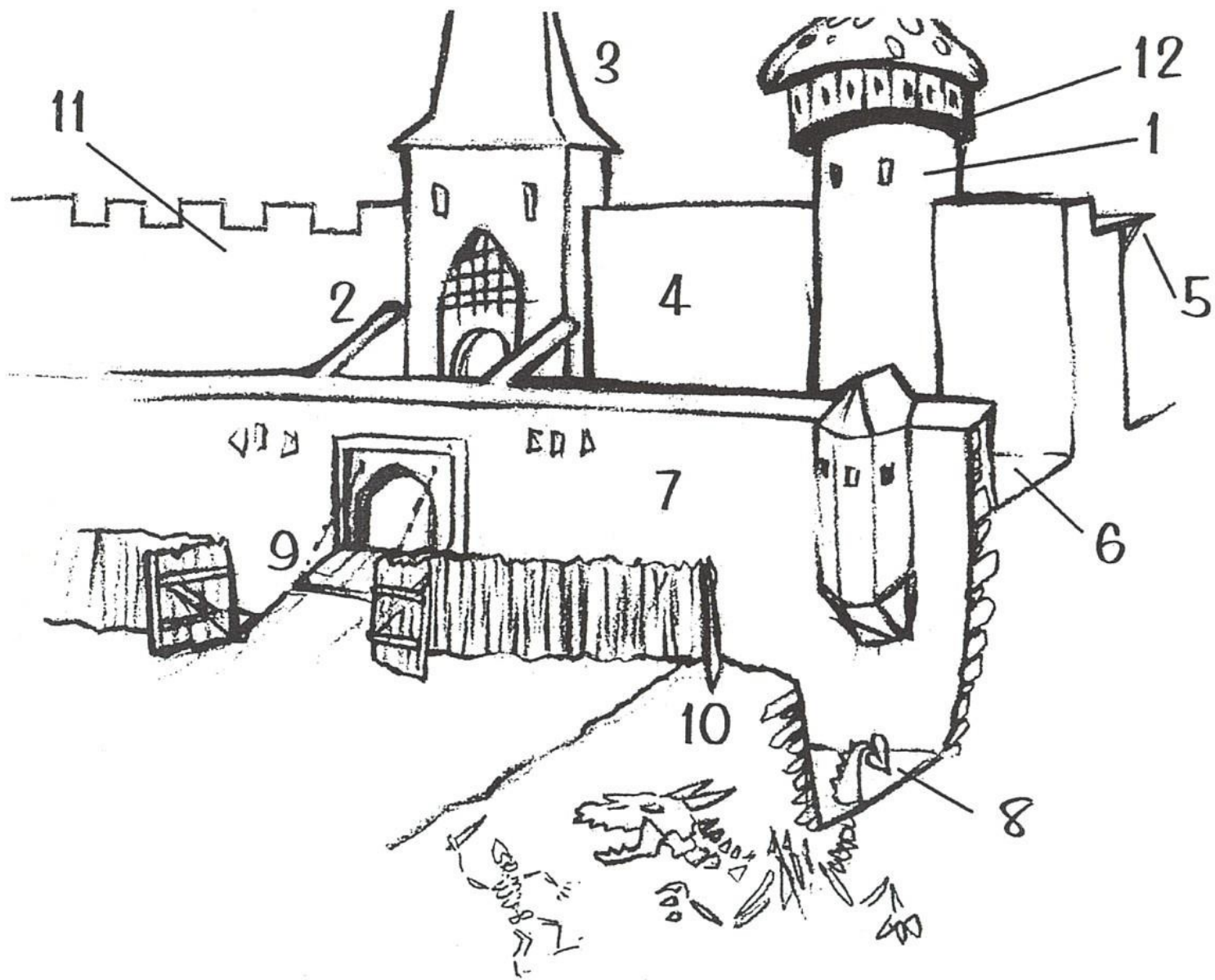
- 1 – raně středověké opevnění: dřevohliněná hradba s čelní kamennou zdí a příkopem;
- 2 – románský Juditin most (1165/72) a raně gotické opevnění sestávající z hradby proložené věžemi s branami a příkopu;
- 3 – opevnění z poloviny 14. stol.

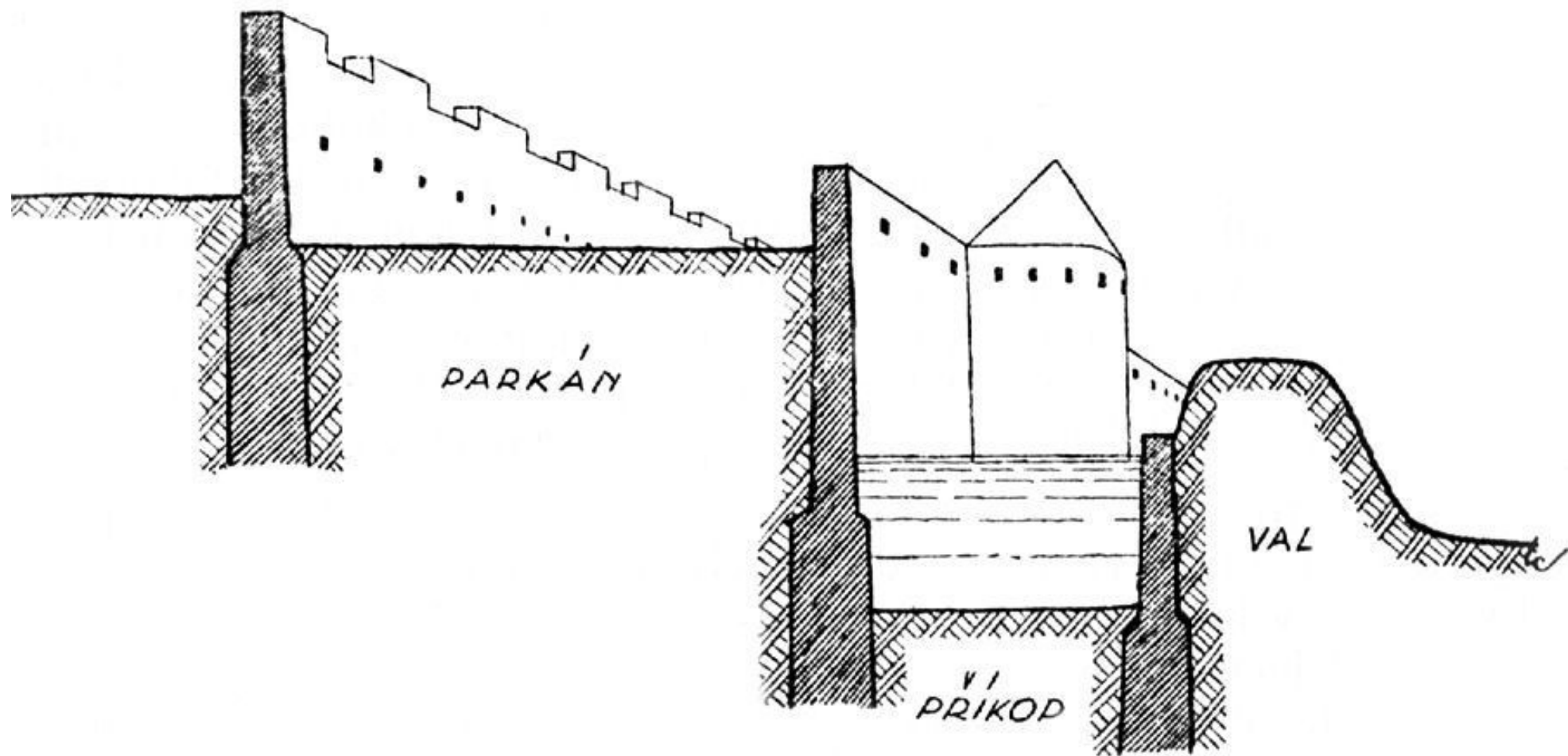
Obr. 7. Archeologické výzkumy v prostoru fortifikace Olomouce na plánu rekonstrukce středověkého opevnění Olomouce podle Michna, P.: *Bastionová pevnost Olomouc. Od opevněného města k tereziánské pevnosti. Průvodce dějinami a expozicí.* Olomouc 1997.

- **1. Denisova ul.:** 1981–1983, 1991 (Pavel Michna), středověká hradební zeď se střílnami a nárožní věží.
- **2. Vodární ul.:** 1995 (Tomáš Drobný) v hl. 1,7 2 torza 2 zdí vzdálených 2,75 m.
- **3. Pekařská ul.:** 1982–85, obchodní dům Koruna, 1987–1992 parcely u gotické hradby (Josef Bláha), kostrové pohřebiště z 1. pol. 10. stol., svah dorovnan po lokaci města ve 2. pol. 13. stol., kol. 1300 došlo k výstavbě městské kamenné hradby.
- **4. Dvůr v 8. května:** 2008 u hradeb
- **5. Ulice U Hradeb:** 2012 (Hana Dehnerová), torza zdí.
- **6. Tř. Svobody:** 1976–1978 (Pavel Michna), torza zdí.
- **7. Tř. Svobody:** 2012 (vedoucí Hana Dehnerová) substrukce Mlýnského náhonu
- **8. Tř. Svobody:** 1977 (Josef Bláha) barokní vodní příkop s cihlovou eskarpou a kontreskarpou.
- **9. Havlíčkova a Pavelčákova:** 1992 (Bláha), příkop.
- **10. Ul. Křivá:** 1990 (Bláha), kamenné zdi.
- **11. Rekonstrukce Blažejských schodů:** 2017, negativní
- **12. Hrnčířská ul.:** 1998 (Hedvika Sedláčková), val ?
- **13. Univerzitní ul:** 1999–2002 (Sedláčková), rekonstrukce tzv. jezuitského konviktu, husitská hradba; 2001–2002 (Dehnerová, Pavel Šlézar), rekonstrukce Židovské brány.
- **14. Denisova ul.:** 2007 (Richard Zatloukal), základy Nové brány.

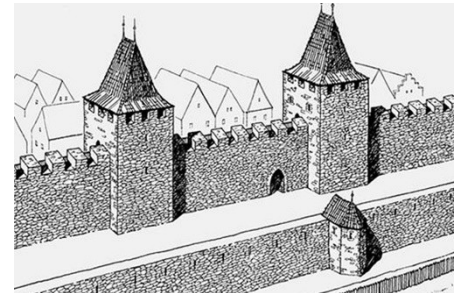
Městská hradba

- 1 – Hradební věž
- 2 – Předbrání
- 3 – Věžová brána s padací mříží
- 4 – Hradba
- 5 – Ochoz
- 6 – Parkán
- 7 – Parkánová zeď
- 8 – Vyzdívaný příkop
- 9 – Padací most
- 10 – Val s polským plotem
- 11 – Cimbuří
- 12 – Podsebití

- **Věže:** 2. pol. 13. stol.: **válcové** – nařízení Přemysla Otakara I.
 - snadno přístupné obráncům
 - boční odstřelování paty hradby: šterbinové střelny
 - kurtina: hradba s cimbuřím (stínky s pultovými stříškami, proluky) mezi věžemi

2. pol. 14. stol.: **hranolové** (čtyřboké) – Beroun, Kadaň, Nymburk, Vysoké Mýto, Tachov

- **Brány** – průjezdné pod věží nebo mezi hranolovými věžemi
 - chráněny příkopem, spouštěcími železnými mřížemi a padacím mostem
 - fortny: výpadové branky
- **Bašty** – kruhové, polokruhové, polygonální
- **Parkán:** mezihradební prostor s předsunutou zdí: oddálení útoku
 využíván hospodářsky (technologicky náročné provozy): a) nadměrný zápach – jircháři (kožedělná řemesla)
 b) nebezpečí ohně – hrnčíři, kováři (černá řemesla)

Palisádové opevnění a kamenná hradba města.
Bible krále Václava IV., 1389/1400.

Svitavy. Městské opevnění.
2.pol. 14.stol. – pol. 15.stol.

Nymburk, 1. pol. 14. stol.

Tachov, 14. stol.

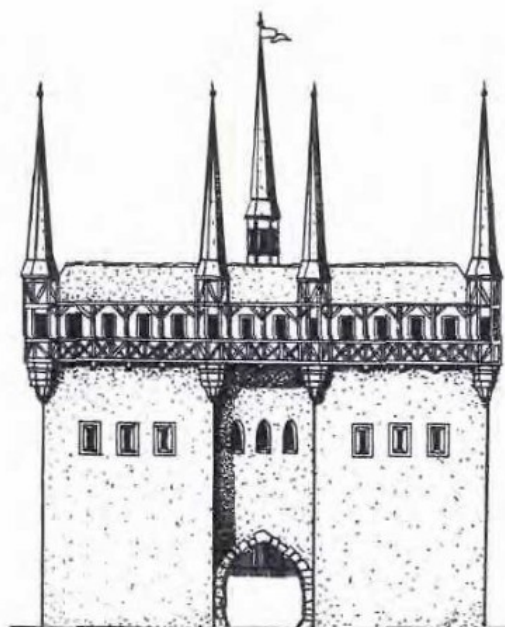
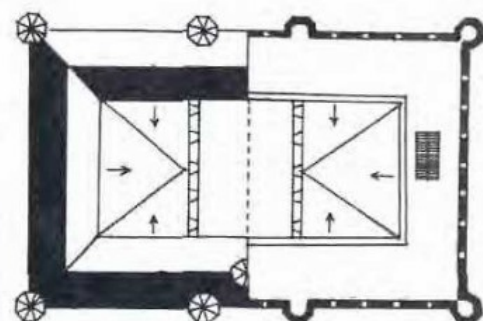
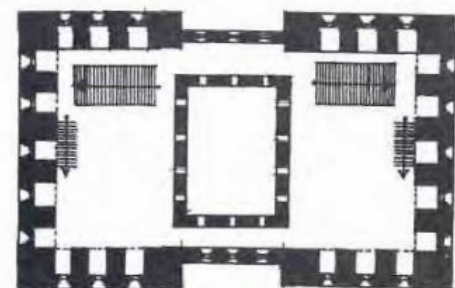
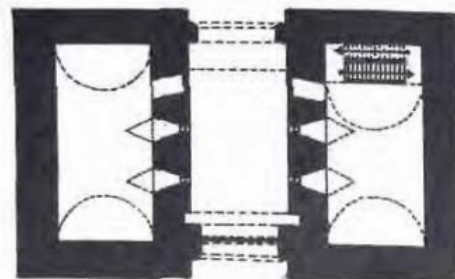

Kouřim: opevnění vystavěno v polovině 13. stol. současně s městem. Na stavbu osobně dohlížel Přemysl Otakar II., který jej dával v roce 1261 za vzor i ostatním královským městům. Dnešní podoba: přestavba po pol. 15. stol.
Délka: 1250 metrů výška: 6 až 7 m parkán: 14 metrů široký

IV (13)

Rekonstrukce Slepé (Sviňské) brány na Novém Městě pražském (podle V. Lorence). Ve 14. století se v Evropě rozšířil původní italský typ velkých městských bran — pevnůstek, jakou byla např. Slepá brána na konci Ječné ulice na Novém Městě pražském. V půdorysu obdélník asi 13×18 m. Po obou stranách průjezdu byly valesně zaklenuté prostory (a), ze kterých se vcházelo do vyšších pater (b—c). Sloužily jako strážnice pro branného a čeledě. Ve výši asi 15 m nad zemí bylo atikové druhé patro předsunuté na kamenných krakorcích s osmi arkýřovými věžemi (c). Na hřebeni střechy brány byla vyšší věž. Četné střelny po celém obvodu tohoto patra, stejně jako v nižším podlaží (b), umožňovaly dobrou ochranu.

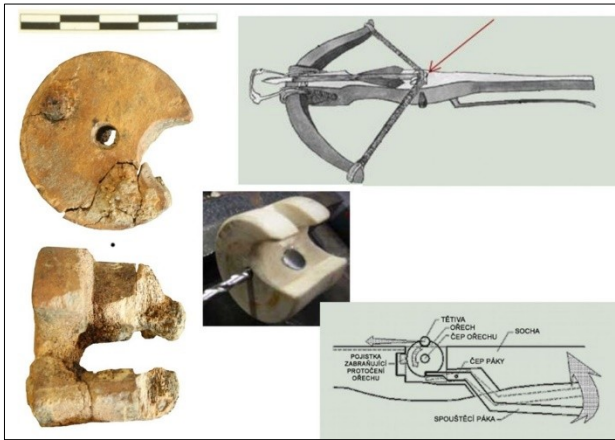

- 1 Konec sv. Štěpána
- 2 Pražská brána
- 3, 4 Dochované věže hlavní brady

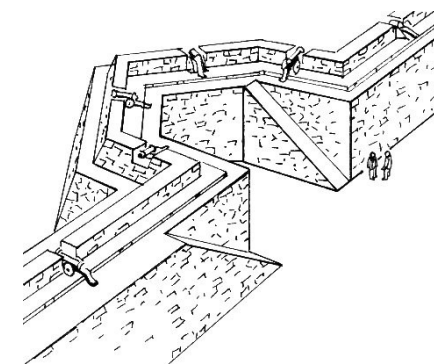
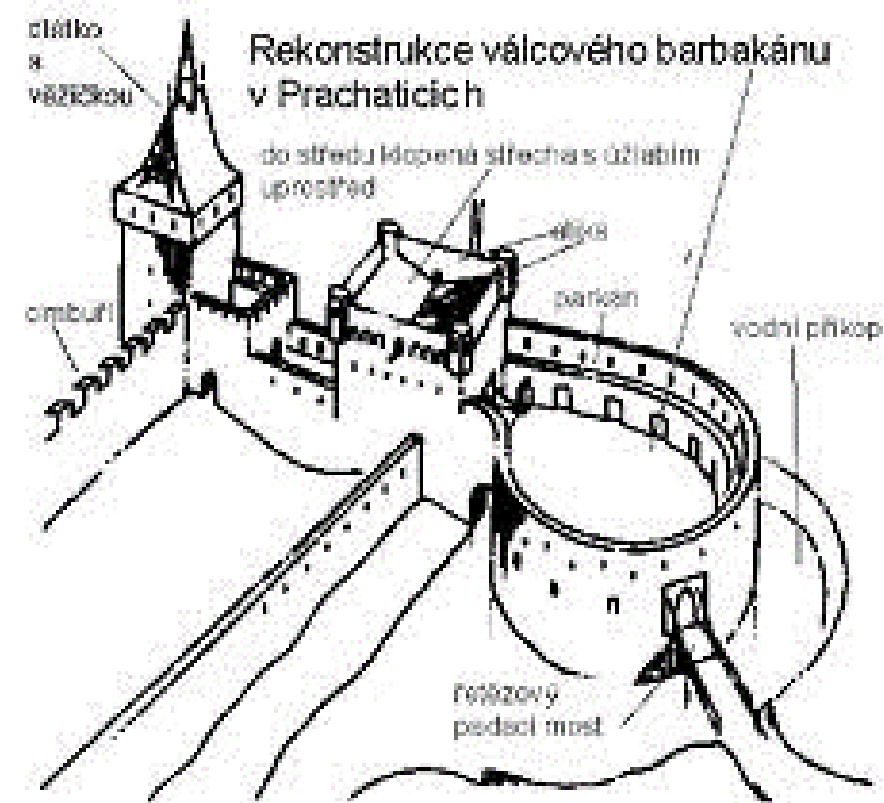

Novoměstská **Horská brána** (dvě hranolové věže a průjezd)
a provizorní opevnění. Zničena Švédy 1648.
Obléhání Prahy, 1663.

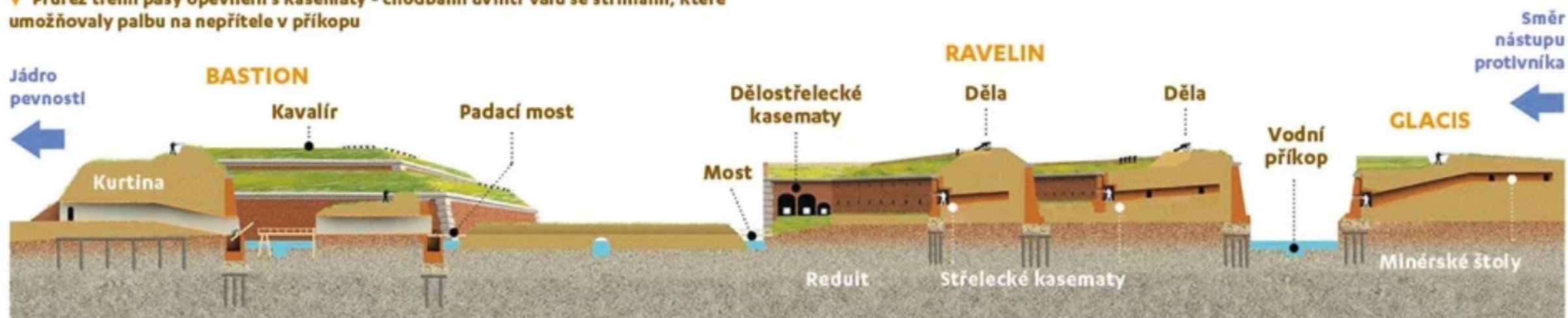
- **Bašta** – střílna v hradbách (půdorys: kruh, půlkruh, polygon)
 - převyšuje hradby, ale není tak vysoká jako věže
 - později předsunuté dělostřelecké opevnění brány na vyvýšeném pahorku (tzv. předsunutá bašta)
- **Barbakán** – předsunuté opevnění brány (půlkruh, podkova, polygon)
 - zalomení přímého směru vstupu
- **Bastion** – pětiúhelníková pevnost s cihlovým pláštěm a příkopem zaplavovaným vodou, 16. – 19. stol.
 - 2. pol. 18. stol.: výstavba po prusko-rakouských válkách
 Špilberk – 1560: prodán městu, 17/18. stol.: 5 bastionů
 Hradec Králové (1766-89), Terezín (1780-90) a Josefov (1781-91)
 - kavalír: nadzemní část bastionu

Terezín

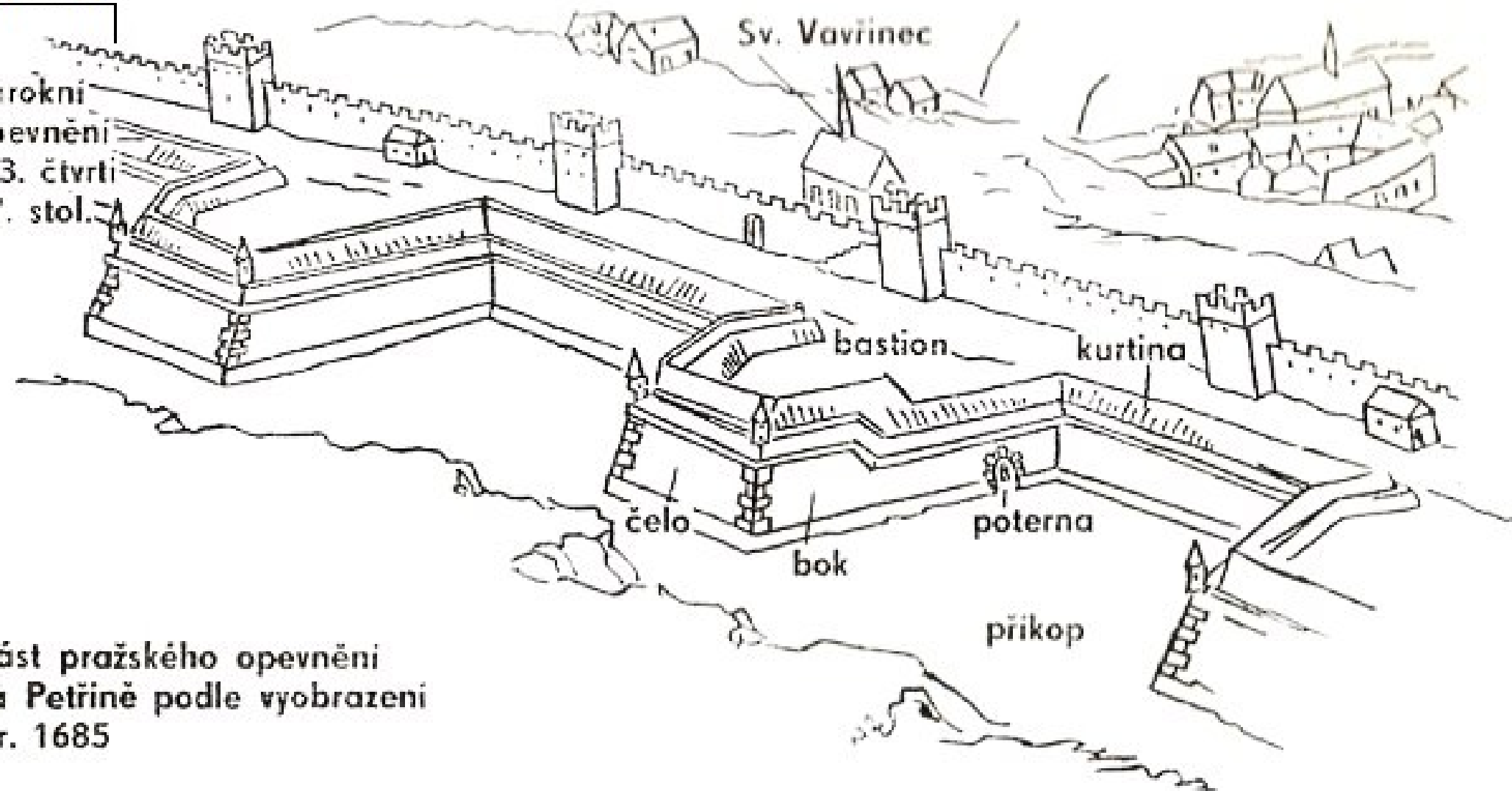

▼ Průřez třemi pásy opevnění s kasematy - chodbami uvnitř valu se střílnami, které umožňovaly palbu na nepřítele v příkopu

gotická Hladová zeď
po r. 1360

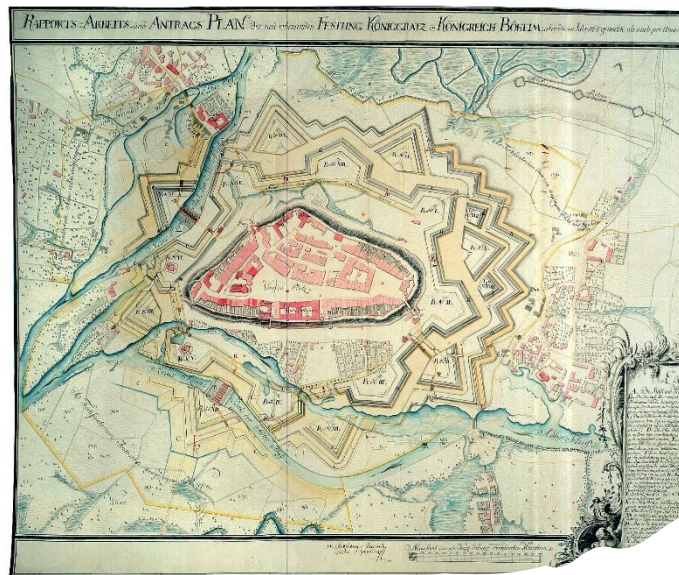
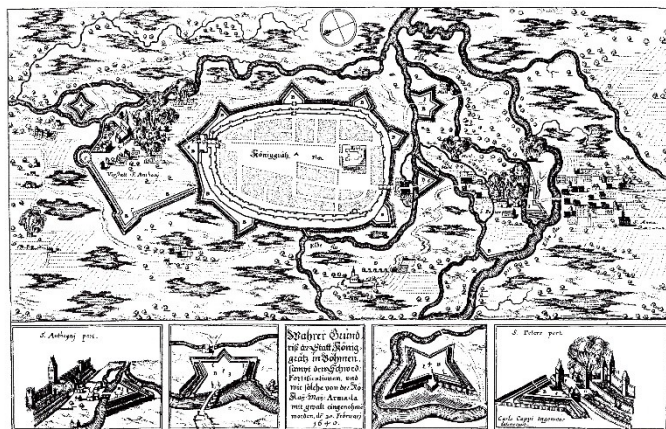
barokní
opevnění
z 3. čtvrti
17. stol.

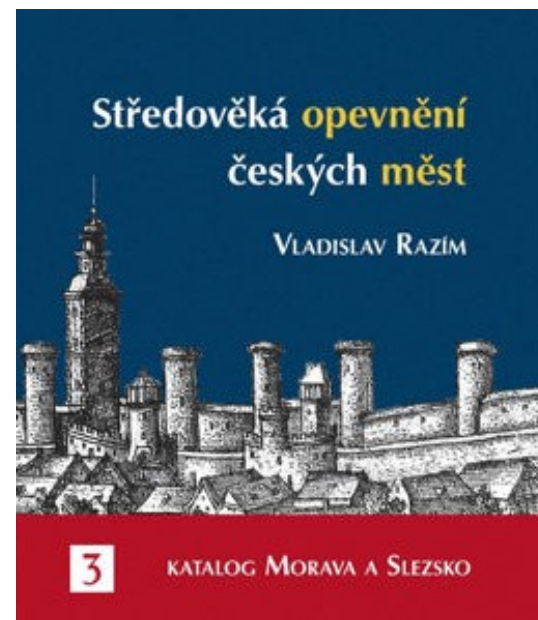
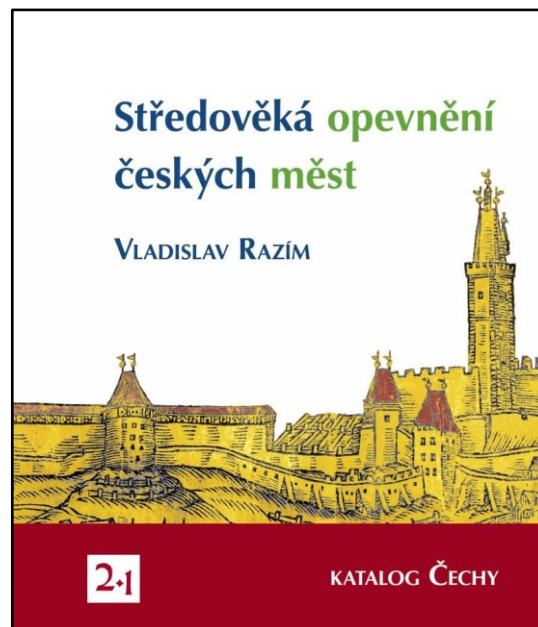

Část pražského opevnění
na Petřině podle vyobrazení
z r. 1685

2018 – výzkum Muzea v Hradci Králové

– archeologové odkryli Kavalír 33 pevnostního systému v Gayerových kasárnách

Razím, Vladislav:

Řeč středověké fortifikační architektury: terminologie a její souvislosti. Praha 2018.

Středověká opevnění českých měst, 3. díl, Praha 2019.

Městský půdorys

- **Lokátor** – vybral vhodné místo pro budoucí zástavbu
- **Agrimensor** – zeměměřič: vyměřil prostor budoucího města
- 1) **městské parcely** s obytnou a hospodářskou zástavbou
- 3) **komunikační prostranství** – náměstí, tržiště, cesty
- 2) **veřejné stavby** – hrad, kostely a hřbitovy, městské stavby – radnice, kláštery
- 4) **opevnění** – fortifikace: příkop, val – palisáda – hradba – parkánové zdi
- **F. Hoffmann** – uspořádání městského půdorysu:
 - 1) rostlý (vliv přírodního prostředí)
 - 2) plánovitý (normový) – a) pravidelný pravoúhlý – s ústředním náměstím (Č. Budějovice)
– s dominantní ulicí (Domažlice)
– b) pravidelný narušený (Jihlava)
 - 3) smíšený rostlý a plánovitý (Znojmo)
 - 4) nepravidelný (Dačice)

Parcelace

- 1) domovní bloky s parcelami a obytnými i hospodářskými objekty
- 2) izolovaně stojící stavby (kostely se hřbitovy, tržnice, městský hrad)
- 3) veřejná prostranství (tržiště, náměstí)
- 4) předměstí (fortifikovaná)
- **Vyměření** – pravidelné dispozice s pravoúhlou uliční sítí vybíhající z centrálního náměstí
 - **vně:** opevnění (palisáda, dřevohlinitá nebo kamenná hradba) a příkop
parkán: mezihradební prostor u hradeb s předsunutou parkánovou zdí
využíván hospodářsky pro technologicky náročné provozy
(nadměrný zápach – jircháři, nebezpečí ohně – hrnčíři, kováři)
 - **uvnitř:** domovní bloky s parcelami vyměřenými od náměstí
rohové: širší (náhrada za opotřebení plotů a zdí projíždějícími povozy)
1270: Brno – velké rohové parcely
1213: Uničov – „parcela malá i velká“

Městské parcely

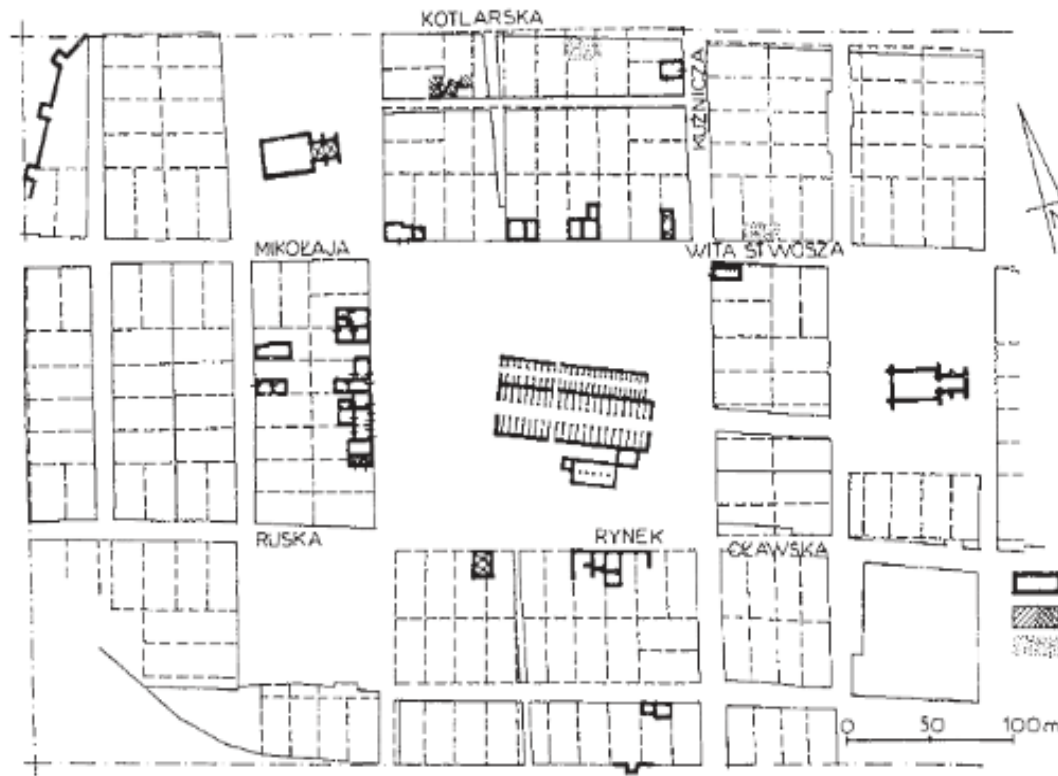
- **Velikost parcel**
 - **Vratislav:** Rynek: š. 20–40 m; v ulicích Igielna a Nożownicza: 20 a 40 stop
 - **Krakov:** Rynek: 21x72 m; Okoł: 10,32x25,8 m (13/14. stol.: poloviční)
 - **Poznaň:** 21 x 42 m

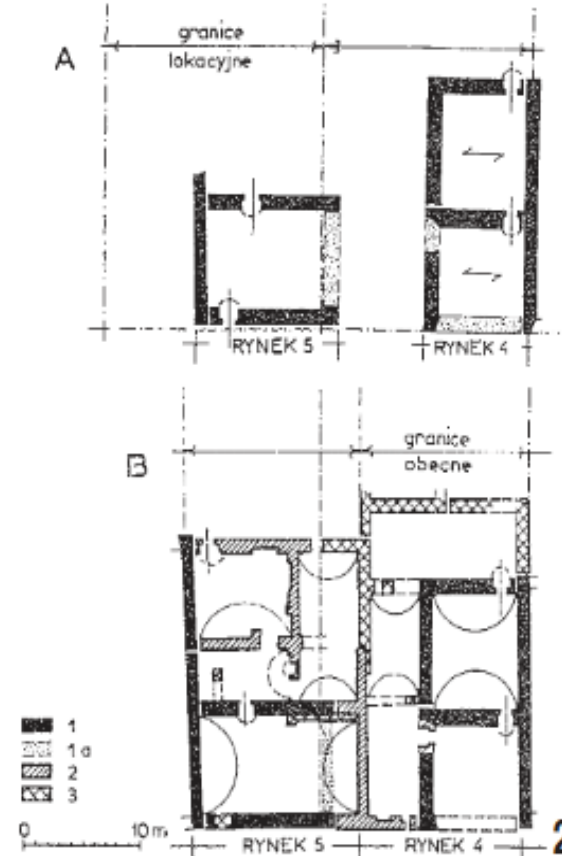
Plán Vratislavi z roku 1562: ukazuje hlavní zásady vyměřování měst, parcelace a dispozice prostorů

- pravoúhlá uliční síť s několika náměstími
- bloky domů tvoří sevřené útvary, jednotlivé budovy mají přibližně stejnou hmotu, podlaží ve stejné úrovni
- plocha uvnitř hradeb je využita pro komunikace a budovy
- za hradbami zemědělské usedlosti a zahrady
- plochy hradebních příkopů volné,
- největší plochu zabírá radnice a tržnice (uprostřed náměstí),
- hrad, kostely a kláštery umístěny převážně po obvodu města,

- Vratislav** – knížecí hrad na Tumském ostrově, biskupská katedrála
- 1/4 11. stol.: usedlosti s hospodářskými objekty (bez plotů)
 - lokace: 1214–1238 1241: vypálena 1261: Nové město
 - zástavba ve srovnání s emporii nese určité rysy chaosu, usměrňovaného hlavními komunikacemi

1

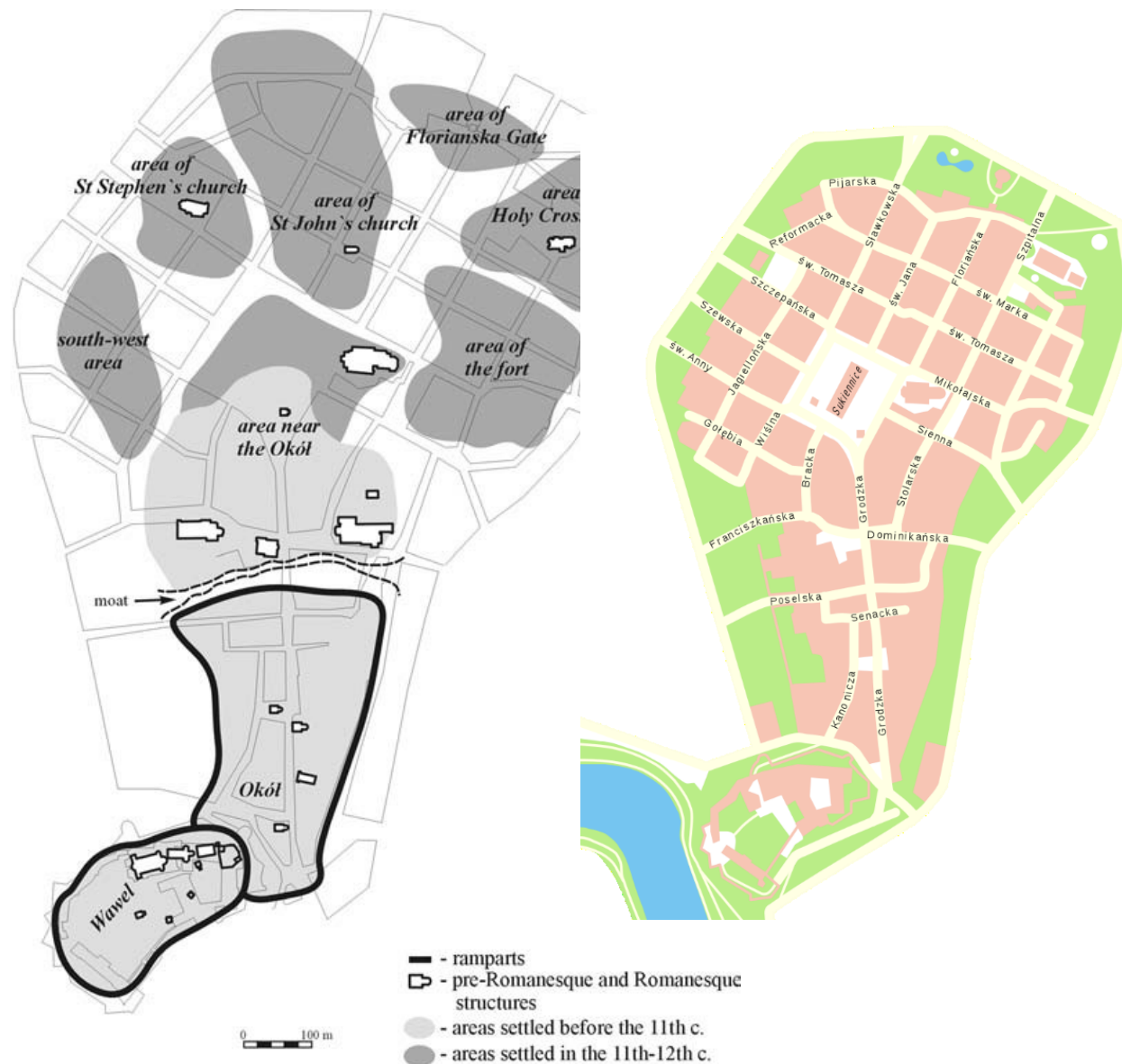
2

Vratislav (Polsko): Rynek. Struktura parcelace

2. pol. 13. stol. parcely zděnými a dřevěnými domy
 A – stav ve 13. stol.,
 B – stav z konce 15. stol.

Krakov:

- **knížecí hrad:** 2. pol. 10. stol. na Vavelu
- **Podhradí:** Okoľ: **2. pol. 9. stol.** obehnané valem
- **předlokační osada:**
 - konec 12, stol: shodně orientované, podsklepené příbytky čtvercového půdorysu (němečtí kolonisté)
- **20. až 30. léta:** tzv. první lokace: lokátor Petr
- **1222:** příchod dominikánů: kostel sv. Trojice a františkánů
hrázděné stavby jevící náznak řadového uspořádání
- **1241:** tatarský vpád (požár)
- **1257:** tzv. velká lokace, 3 lokátoři
centrální náměstí: cca 200x200 m, 4 ha
9 bloků: d. 144loktů (přibližně 84 m)
v bloku? 8 parcel

Městské parcely

- **Držba** – odvozená z antické prekarie (precarium): dědičný nájem městského pozemku
 - **parcela (lat area, městiště)**: základní prostorová jednotka, která většinou náležela zakladateli města
vlastník ji pronajímal měšťanům za symbolický poplatek:
 - **areální činže**: uživatel mohl za poplatek s parcelou volně disponovat (prodej, dědictví, renta)
disponování bylo omezeno odúmrťí,
právní zajištění souviselo s příchodem převážně německých osídlenců
- **Výše poplatku** – první doklady ve Flandrech: 12 denárů
 - přejímány západoevropské vzory: 12 denárů: 1223: Uničov, 1258: Uh. Hradiště (po vzoru Brna)
6 denárů: 1253: Horní Benešov
- **Pronájem půdy za pevně stanovený poplatek**:
 - součást „práva obchodníků“ (ius mercatorum, Kaufmannsrecht), do 10. stol. existovalo „právo na půdu“
 - znak odlišující město od agrárního venkova
 - indikátor sociálního postavení odlišující městského řemeslníka či obchodníka od sedláka

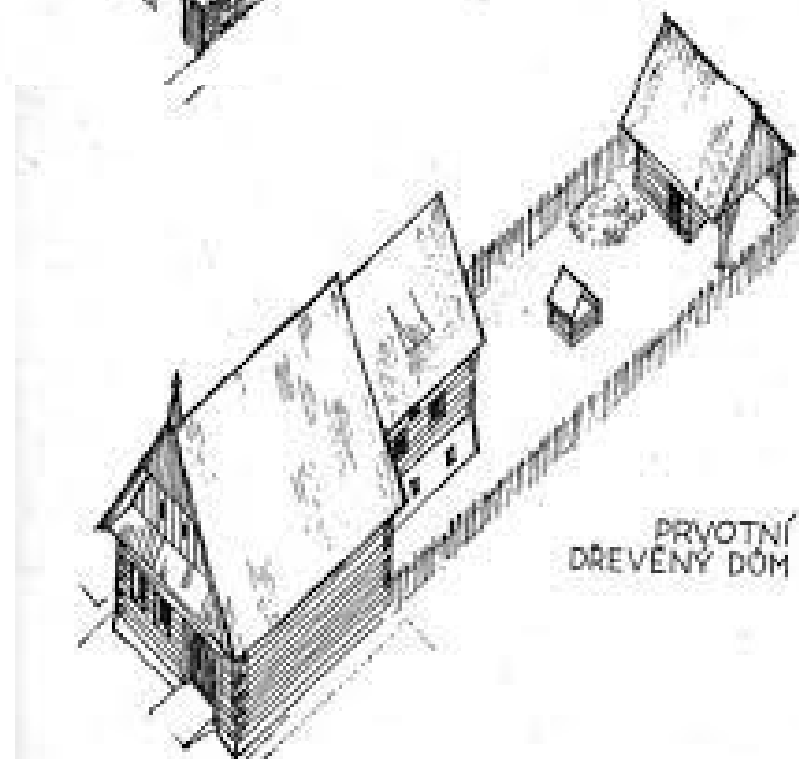
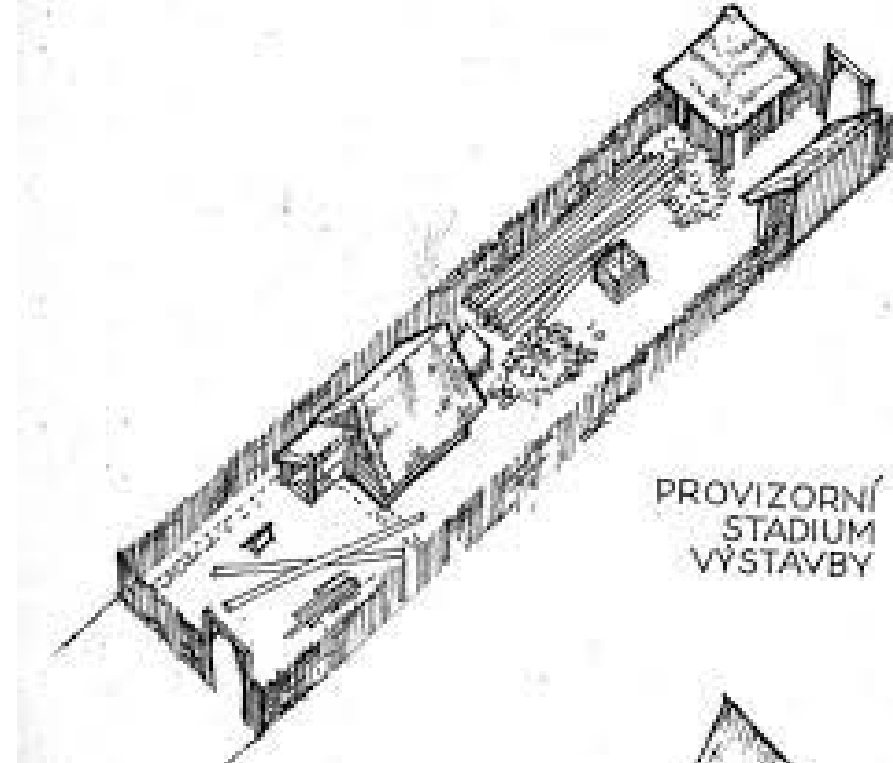
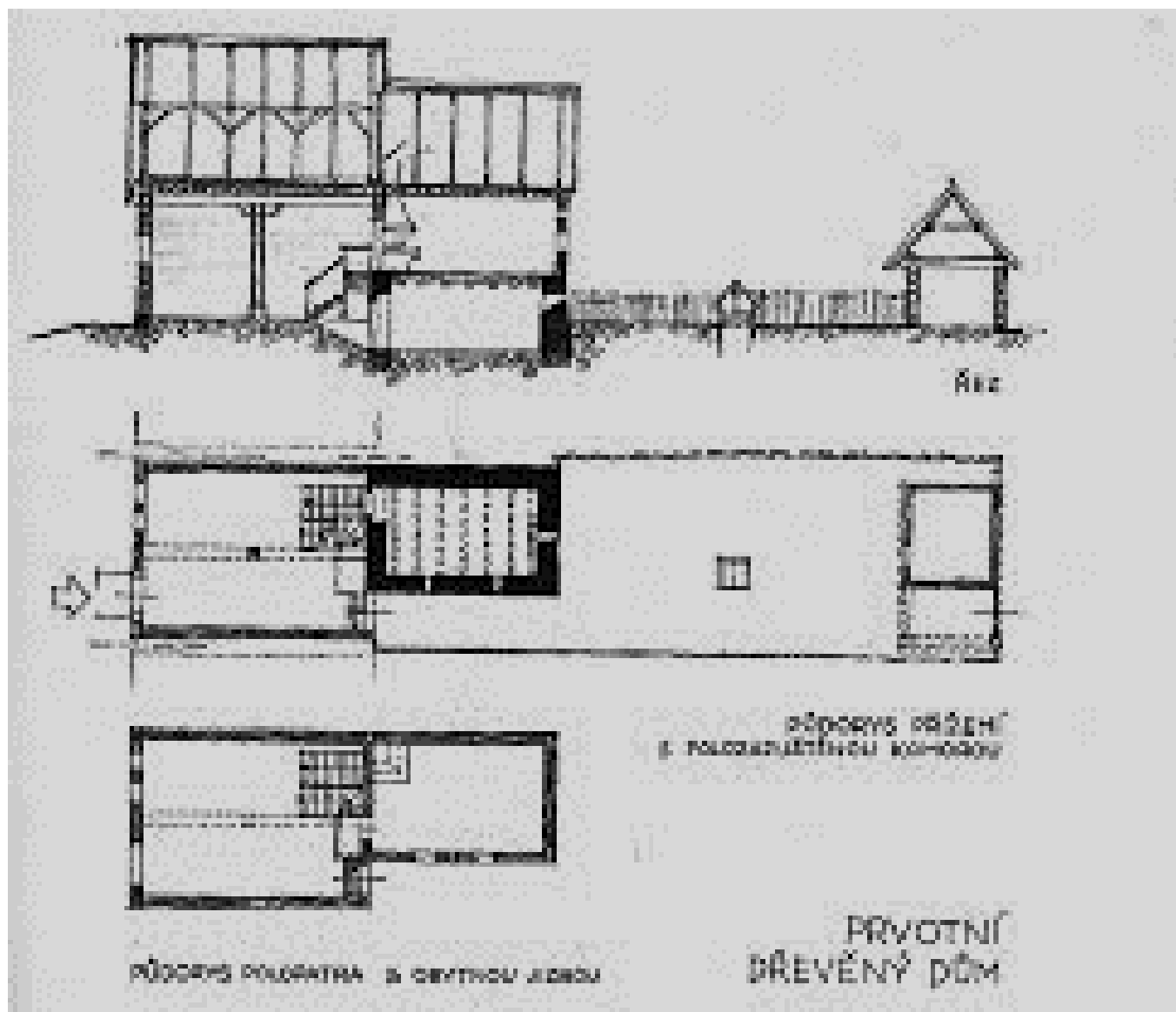
- Podoba středověké parcely a domu se utvářela postupně a dlouhodobě.
- **Prvotní lokace** – rozdíly ve velikosti parcel: dány polohou: rohové: širší (náhrada za opotřebení plotů a zdí povozy)

1270: Brno – velké rohové parcely

1213: Uničov – parcely malé i velké

- respektování okolní zástavby: přírodními a geologické poměry (podloží)
- rozdílné potřeby a možnosti držitelů jednotlivých parcel
- parcely ohrazovány plotem: vyplétaný z proutí, kamenné zídky

- **Přední část parcely** – většinou vyhrazena obytnému prostoru, na který navazovala hospodářská a výrobní zóna (dílny, skladovací prostory)
- **Zadní část parcely** – kotce a chlévy s drobným zvířectvem
 - komplex uzavírala hygienicko-sanitární část: studna, cisterna, sklípky, odpadní jímky a hnojiště

Hlučín

